

19 OCAK 1988

OSMANLI ARAŞTIRMALARI

I

Neşir Heyeti — Editorial Board

HALİL İNALCIK — NEJAT GÖYÜNÇ

HEATH W. LOWRY

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES

I

İSTANBUL - 1980

ANADOLU'DA XVI. YÜZYILDA EVLİLİK İLİŞKİLERİ ÜZERİNE BAZI GÖZLEMLER

İlber Ortaylı

XVI. yüzyılda, ülkemizdeki evlilik ilişkilerinin bilinmesi, bugün görülen, Medeni Kanun dışı bazı uygulamaları anlamak bakımından çok yararlıdır. Bilindiği üzere, kız çocuk evlendirilirken babaya ödenen *başlık*, *kalın* gibi paralar, imam nikâhı gibi uygulamalar, toplumsal gelişmeye ve Medeni Kanun gereklerine rağmen çeşitli biçimlerde süregelmektedir. Modern evliliğe aykırı olan bu geleneklerin, kırsal yapıda ve genel anlamda toplum yapısında oluşan değişimler yani şehirleşme ile kaybolduğunu görüyoruz. Bununla beraber bu gelenekler, kırsal nüfus arasındaki birçok problemlerin, adli olayların nedeni olarak görünmektedir.

Konuya eğilen birçok sosyolog ve hukukçu, bu gibi geleneklerin İslâm hukukunun bir devamı olduğu konusunda fazla araştırmadan birleşmektedirler. Oysa, şer'i hukukun bu konudaki hükümleri gözönüne alınıp, Osmanlı toplumundaki uygulamalara bakıldığında, aralarında uyumsuzluk göze çarpmaktadır. Örneğin, XVI. yüzyıl Ankara, Çankırı, Kayseri ve Konya şer'îye sicillerindeki hükümleri dört sünnî mezhebin hükümleriyle karşılaştırdığımızda, o çağda Anadolu'daki evlilik uygulamasının her zaman islâmî hükümlerle bağdaşmadığı görülüyor. Bu gibi belgelerin ışığı altında XVI. yüzyılda evlilik ilişkilerini (nikâh, boşanma, evlilik dışı ilişkiler) ele alacağımız bu makalede bu nedenle görebildiğimiz uygulamanın islâm hukuk hükümleri ile zaman zaman karşılaştırmasını yapacağız.

Evlenme Olayı

Bir evlenmeye karar verildiğinde, bu çağda, kız tarafına damat adayının *namzetlik akçası* veya *mehr* adı altında bir para ödediği görülüyor. İslâmî mehr hükümleri ile uyumsuz bir uygulama olarak gördüğümüz bu kurumu incelemeyen önce belirtilmesi gereken bir husus vardır. İlk evlilik ve ekonomik bağımlılık yaşının küçük olduğu geleneksel toplumlarda, kız çocuk erken yaşlarda bir işgücü durumunu kazandığından damadın böyle bir ödeme yapması yaygın bir gelenektir.

Bu olay, bu yüzden, ne sadece Türkiye'ye ve ne de diğer Arab ve İslâm ülkelerine özgüdür. Evlilikte bu tür para ödemeler veya taraflardan birinin maddî istismarı, bütün geleneksel-kırsal toplumlarda rastlanan bir özelliktir. Konunun bu yüzden, yalnızca hukukî değil sosyolojik yönü üzerinde de durulması gerekir. O takdirde, hukukî mevzuatla toplumsal uygulama arasındaki ilişkiler anlaşılabilir.

Genellikle başvurulmuş açıklama, *başlık* veya arab ülkelerindeki adıyla *sada'k*'ın İslâm hukukundaki *mehr* müessesesinin bir devamı olduğunun zikredilmesidir demiştik¹. Oysa, başlık veya sada'k doğu toplumunda çok eski çağlardan bugüne az veya çok değişikliklerde ulaşmış, bu tür âdetler çoğu kez hukukî metinlerde de tasdik edilmiştir. İslâmî *mehr* müessesesi bu geleneği kadın lehine değiştirmek istemiştir; ancak bu müessesenin başarı derecesi araştırılmaya değer şüpheli bir konudur. Bu yüzden eski şarttaki evlilik kurumunu gözden geçirmekte fayda vardır.

Gerçekten, bu bedel cahiliye devri arapları arasında da *mehr* adı altında ödeniyordu. İslâm hukuku *mehr* için yeni düzenleyici müeyyideler getirmiştir. Gelinin satın alınması yoluyla evlenme, uygarlığın gelişimiyle birlikte doğal bir değişim geçirmiştir. Ailenin matriarkal (anaerkil) yapıdan patriarkal (babaerkil) bir yapıya geçişi de evlilik, boşanma ve miras konularında kadının eşitliğini kaybetmesi ve giderek, kızın, baba ve sair yakınları tarafından damat namzedine satılmasıyla sonuçlanıyor².

Bu şartlar altında kurulan bir ailede patriarkal ve *Agnatique* (baba hısımlığına değer veren) ilişkilerin hakim olduğu her yerde görülür.

İslâmlıktan önce Araplar arasında *mehr*'e veya çeşitli biçimlerde ağırlık ödeme-

1 Peter Benedict: «Türk Hukuk Reformu Açısından Başlık ve Mehr», *Türk Hukuku ve Toplumuna Üzerine İncelemeler*, A. Güriz, T.K. Vakfı, Yayın No. I, Ankara 1974, s. 4-12.

Halil Cin, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, A. Ü. H. F. Yayınları 341, Ankara 1974.

2 Eski Mezopotamya ve eski Anadolu'da evlilik düzeninin karşılaştırılması bu bakımdan ilginçtir. Eski Anadolu Kültepe çağında (M.Ö. 1950) Mezopotamya kavimlerinde rastlanan Şariqtum (cihaz) veya Tirhatum (başlık) gibi âdetler yoktu. Hatta boşanma tazminatı boşanmayı isteyen tarafça ödenirdi. Prof. Kınal'ın belirttiğine göre bu monogam ve eşitlikçi düzen, eski Anadolu'da matriarkal düzenin bir kalıntısıdır ve sonraları patriarkalizme dönüşmüştür. Mezopotamya kavimleri ise, daha üst düzeyde bir ekonomik yapının görüldüğü ve ataerkil düzenin yaşandığı toplumlardı. Kıza cihaz verilir, mirastan pay verilmez ve damat namzedi baba'ya para öderdi. Bu şarttaki, kız evlâdın para karşılığı evlendirilmesi geleneğinin bir temelidir, bkz. Füzruzan Kınal, «Die Stellung der Frau im Alten Orient - Eski Anadolu'da Kadının Mevki», *Bellekten*, XX, sayı 77-80, s. 355-366, 367-378.

Nitekim, İslâmiyet öncesi Türk topluluklarında da yakın akraba evliliği ve başlık yoktur. Burada da matriarkal düzenin kalıntıları rol oynamaktadır. Nitekim İslâmlığı, XIII. asrın ikinci yarısında kabul ederek Ortadoğu uygarlık bölgesinin etkisi altına giren Altınordu Hanlığı bölgelerinde (Kırım-Volga boyu) prefeodal ailenin kalıntıları süregelmiş, yakın akraba evliliği şer'î mahkemelerce yasaklanmış, başlık ve polygamie gibi âdetler görülmüştür. Geç dönemde musevî dinine giren Hazar ve Volga boyu kabileleri arasında da (Karayim veya Karayitler) Drahoma, Levirâth gibi âdetler yerleşmemiştir.

ye dayanan evlilik gelenekleri vardı³. Bu gelenekler patriarkal ve polygam bir aile yapısına uygundur. İslâmdan önce *mehr* kadının satış bedeli idi. İslâm dini bu âdeti bazı yeni düzenlemeler ve yasaklamalara bağlamış, özellikle *mehr*'i kadının almasını emrederek kız babalarının veya akrabaların almasını şiddetle yasaklamıştı. Bu yeni durumu incelemekte fayda vardır. Ancak tatbikatta, bu hükümlere her yer, her zaman ve her topluluk arasında uyulduğunu söylemek güçtür. Eski tarz veya saptırılmış uygulamaların fıkıh'ın değil, toplumsal ve ekonomik şartların zorlamasıyla geniş çevrelerde yaygınlaşması mümkündür.

Mehr'in islâm hukukunda düzenleniş tarzı:

İslâm hukukuna göre, *mehr*'in muhakkak verilmesi gerekir⁴. «Herhangi bir müslüman ile evlenen kadın, zimmî de olsa *mehr* namile bir mala müstahik olur. Mal ile mübadelesi kabil olan bir menfaat de *mehr* olabilir»⁵. Bu tarifteki son hüküm, ilerde örnek olarak vereceğimiz bazı ilginç uygulamalara sebep olmuştur. *Mehr*'in bundan başka nikâh sırasında zikredilmesi de lâzımdır. Nitekim araştırmacıların şer'îye sicillerinde de çokça rastladığı gibi verilen *mehr* ve ağırlıklar kaydedilmekte idi⁶. *Mehr* zevcin vefatı halinde terekede önceliği olan alacaklar arasındadır.⁷ Diğer varisler buna mani olamazlar. *Mehr*'in iki kısımda verildiğini görüyoruz: 1) Nikâh-

3 Bu devirde Araplarda evlilik ve nikâh bir cinsel birleşmeden ötede anlamı olmayan bir kurumdu. Nikâhlı kadın ilk elde, erkeğin karısı addedilmez, erkek çocuk doğurmadığı sürece, ölse bile kocasına taziyette bulunulmaz, suç işlediği zaman diyetini kocası değil mensup olduğu hay (oymak) öder.

Kızın satış parasını (sada'k veya *mehr*) babası yoksa yakın akrabasından erkek alır. Kim münasip fiat verirse ona satılması bilhassa riayet edilen kurallardandır. Bu arada karşılıklı değişime dayanan bir tür nikâh da vardır ki *Sığar nikâhı* denir. Kadını rencide eden bir usul olduğundan sonra İslâm peygamberi tarafından yasaklanmıştır. Araplarda rastlanan ve sonraki devirlerde kalıntıları devam eden bir diğer nikâh şekli de *Mut'a nikâhıdır*. Bu nikâhın özelliği birleşmenin kadın tarafından istenmesi ve dolayısıyla *mehr* ve ağırlık ödenmemesidir. Nikâh kadının isteği ile ve velilerin izni olmadan yapılır. Geçici olup doğacak çocuk kadına kalırdı. Bkz. Şemsettin Günaltay, «İslâmdan önce Araplarda Kadının Durumu», *Belleten*, Cilt XV, s. 702-705.

4 Nisa suresinde emredilmiştir. Ve geri alınmaz. «Kadınlarınıza yığın yığın altın verseniz geri almayın».

5 Ö. Nasuhi Bilmen, *Hukuk-u İslâmiyye ve Istılahatı Fıkıhyeye Kaamusu*, İ. Ü. H. F. Yayını, 1950, C. II, s. 121-122.

6 *Konya Şer'îye Sicili*, No. 5, 74-76. sahifeler, *mehr*-i müeccelin miktarı.

Konya Şer'îye Sicili, No. 1, 38. sahife: «İbrahim kızı Selime ile Pir Ahmed oğlu Mehmed'in iki bin akçe *mehr*-i müaccel ve ikibin akçe *mehr*-i müeccel ile nikâhı kıyılıyor» kaydedilmiştir.

7 *Çankırı Şer'îye Sicili*, (Ank. Ent. Müz.), no. 2, s. 8, Hük. 20: «Kengiri Kalesi sakinlerinden Fahrüddin; kızım Ömer Ağa'nın zevcesi Kerime olub, vefatından sonra yirmibeşbin akçe ve aramızda kıymeti malûm bir şal üzerinde anlaşmışdık». Defter H. 1069-1077 tarihlidir.

tan önce verilen mehr-i muaccel 2) Nikâh hitamında veya vefat halinde terekenin taksiminde zevceye ödenen mehr-i müeccel⁸.

Mehr-i müeccelin verildiğine dair zevcenin rızası mahkeme-i şeriyede sabit olmalıdır. Nitekim boşanma halinde şeriye sicillerinde bu nevi kayıtlar çokça görülür. Bundan başka mehr-i müeccelden zevce kendi rızasıyla da vazgeçebilir. Buna da kadı sicillerinde örnek çoktur. Vazgeçtiğini mahkeme önünde beyan edip kaydettirmesi lâzımdır. Meselâ, Hicri 998 (M. 1589) tarihli Ankara Şeriye Sicillerinden birindeki bu tür bir kayda göre: Hacı Seyyid kızı Şahbula nam hatun mahkemede zevci Bayramoğlu Hüdaverdi lehine böyle bir faragatte bulunuyor⁹.

Mehr'in miktarı tesbit edilmediği veya üzerinde şüpheye düşüldüğü takdirde, kızın emsal ve akranına bakarak mehrin miktarının tesbiti gerekir. Buna *mehr-i misl* denir ki özellikle vefat halinde başvuru işlemidir.

Mehr'in asgari miktarı 10 dirhem gümüşe tekabül eden meblağdır. Maamafih bu diğer mezheplerde farklılık gösteregelmiştir¹⁰.

Mehr menkuhe'nin malı olup, dilediği gibi tasarruf selâhiyeti vardır. Binaenaleyh onunla cihaz yapmağa ne kocaşı, ne de ebeveyni tarafından zorlanamaz. Bununla ilgili olarak bir damat namzedi de verdiği mehr ile mütenasip cihaz talep edemez¹¹. Hatta kayınpederi, şu miktar mehre şu kadar cihaz diye muayyen miktar talep etse ve alsadahi, damat namzedi bu tür bir talepde bulunamaz.

Görülüyor ki İslâm hukuku mehr konusunu evlenen kız lehine düzenlemiştir ve bu para veya mal üzerinde kız babası, erkek kardeş veya vâsi yakın akrabaların tasarrufunu önleyecek hükümler getirmiştir. Ancak toplum yapısının ve kurumların bu gibi hükümlerin tatbikine ne derece müsaade ettiği araştırılması gereken konudur. Daha önceki devirlerde bu konuda fazla bilgimiz olmamakla beraber, Türk toplumunu son birkaç asırda bu bakımdan tetkikte fayda vardır. Mehr'in saptırılmış tatbikatının ortadan kalkması patriarkal aile düzeninin yıkılmasına bağlıdır. Bu nedenle İslâm hukukunun bu hükümleri mevcut toplumsal yapı ile temel bir çatışma içinde olagelmıştır, ve muhakkak ki geniş çevrelerde her zaman işin tatbik kabiliyetine sahip olamamıştır.

Bilindiği gibi Osmanlı döneminde şer'i'at, özellikle kamu hayatımızda yerini geniş ölçüde örfî hukuka bırakmıştır. Bununla beraber, şer'î ahkâmın özel hukuk alanında

8 Ö. Nasuhi Bilmen, *aynı eser*, Cilt II, s. 121-122.

9 H. Ongun, *Ankara Şer'îye Sicilleri H 998 (M. 1589) No. 2, Kayıt 434*, «Ben mehrim davasından ve nafaka-i âdetim davasından geçüb, mezbur dahî hali mezburu kabul eyledi diyicek, mezbur Hüdaverdi dahî, merkumenin kelâmın tasdik edip...» vs. Ayrıca bk. *Çankırı Şer'îye Sicili*, no. 4., s. 4 «Kâzime adlı kadın ayrıldığı kocası için mehr-i muaccel ve nafaka-i âdetinden vazgeçtiğini» mahkeme siciline kaydettiriyor.

10 Ö. Nasuhi Bilmen, *aynı eser*, s. 121-122

11 Ö. N. Bilmen, *aynı eser*, C. II, s. 154-156.

dahi tümüyle yürürlükte olması kesin bir kural olmasa gerektir. Nitekim bu alanda da ortodoks tatbikat ve anlayıştan yer yer uzaklaşmalar göze çarpmaktadır. İdarî ve cezaî alandaki farklılıklar ve yeni mevzuat yanında aile hukuku alanında da klâsik hükümlerden ne gibi sapmalar olduğu, araştırıldığı vakit, zengin örneklerde saptanacaktır. Nitekim görebildiğimiz kadarıyla *başlık* dediğimiz gelenek o devirlerde mevcut şer'î hükümlere aykırı da olsa süregelmektedir. Gene zina olayı karşısında da Osmanlı hukuk tatbikatı göreceğimiz gibi klâsik hükümlerin sertliğine uymamış daha gevşek davranmıştır.

Ele aldığımız şer'îye sicili örneklerinde mehr ile ilgili hükümler görüldüğü gibi ters hükümler de görülüyor. Bu bakımdan önce mehr ile ilgili uygulamalara bakıp istisnaları sonra gözden geçireceğiz.

Evlenme için çoğun, nikâhın mahkeme siciline kaydedilmesi gerekiyordu. Örneğin, H. 970 (M. 1562-63) yılında Konya sicillerindeki bir olaya göre: «Süleyman Çelebi diye birinin tasarruf ettiği Ayni bint-i Abdi adlı bir kadının nikâhı üzerinde niza çıkmış. Sicile bakıldığında kayıt görülmemiş ve kendisi de güya nikâhı Berkuk oğlu Lutfi diye birinin kıydığını söylemiş. Herhalde durum nikâhsız yaşama diye nitelendirildiğinden, Subaşı'nın Kadı'ya müracaatı makul görülüp kadının bu gayrimişru durumu sicile kaydediliyor¹². Evliliğin sicile kaydı oldukça yaygın bir âdet olmalıdır.

Pek yaygın bir kanının tersine, Osmanlı toplumunda XVI. yüzyılda polygamie' (Çok karılılık) nin pek iltifat görmediği anlaşılıyor. Bazı seyyahlar da bu durumu gözlemişlerdir. Örneğin XVI. yüzyıl sonunda Türkiye'den geçen Alman protestan papazı Salomon Schweiggger: «Türkler dünyaya, karıları da onlara hükmeder. Türk kadını kadar gezen, eğleneni yoktur. Çok karılılık yoktur. Herhalde bu işi denemiş, dert ve masrafa neden olduğunu anlayıp vazgeçmişler. Boşanma pek görülüyor. Çünkü boşanırken erkek para ve eşya veriyor ve kız çocuk anaya kalıyor¹³». demektedir.

Evlilikte o çağda da bazı yerlerde karı-koca mal ayrılığı rejiminin esas olduğu anlaşılıyor. Jennings bu durumu XVII. yüzyıl Kayseri Şer'îye sicillerinde saptanmıştır¹⁴.

Bu çağda Anadolu'da mehr'in hükümleri dışında kalan, düpedüz bugünkü başlık uygulaması tipinde evlenmeler de görülüyor. Bir yerde islâmî mehr hükümlerinin toplumun bütün tabakalarında uygulanmadığı görülüyor. Bu konuda gözden geçirilen bazı şer'îye sicillerinde ayrı uygulamalar görülmektedir. Herşeyden önce Osmanlı Kadısı, standart bir hukuku ısrarla uygulamaktan çok, mahalli örf ve âdetlere uymayı tercih etmiş görünmektedir. Örneğin, XVI. yüzyılda Ankara Şer'îye sicil-

12. *Konya Şer'îye Sicili*, no. 5. 79/5.

13. Salomon Schweiggger, *Eine Reysbeschreibung auss Teutschland nach Constantinopel und Jerusalem*, R. Neck. Akad. Druck und Verlag, Graz, 1964, s. 201-210.

14. R. Jennings, «Woman in the Early 17 th Century», *JESHO*, Vol. XVIII, Part I, s. 101-102.

lerinde, *namzedlik* denen bir evlenme geleneğinin geniş ölçüde uygulandığına dair kayıtlara rastlanmaktadır. Kız çocuk, daha, küçük yaşlarda babası tarafından birine vaadedilmekte ve karşılığında para veya mal almaktadır. Bu para baba tarafından kullanılır ve kız, yaşı erişince namzed olduğu gence verilir. Bu konuda ilginç kayıtlara rastlanıyor¹⁵.

Sicillerde eşlerin ayrı yaşaması veya ortak yaşamlarının bitişi için *zindegâne ol-mama* tabiri kullanılıyor. Bilinenin tersine bazı yerlerde kadın kocasının evini terk-dince dönmesi istenmezdi¹⁶. Bu durumlarda belirtildiği üzere bazen zevce mehr-i muaccel ve nafaka hakkından vazgeçerdi. Zevci tarafından boş olduğu söylenen ka-dının yeniden evlenmek için üç ay beklemesi genel bir uygulama gibi görülüyor¹⁷.

Nafaka, sırf boşanma halinde değil, eşin evi terketmesi veya masrafları karşı-lamaması halinde de, zevcenin mahkemeye müracaatı üzerine bağlanmaktaydı¹⁸.

15 Bunlardan Hicri 958 (M. 1551) tarihli bir kayda göre: Edhem adlı biri İskender veledi-i Devlet adlı bir zimmî hakkında şikâyetle bulunuyor ve 600 akça kefalet borcunu öde-mesini talep ediyor. İsmi geçen İskender'in kefalet sebebi şudur: Edhem'in Ayşe adlı bir kızı vardır. Bu kızı Kara Yeniçeri namında bir yeniçeri istemiş, Edhem de kızın, önceden, Simitçi Yusuf'un namzedi olduğunu ve bunun için 600 akça aldığını bildirmiş. Yeniçeri, «bu parayı ben sana veririm, kızı bana ver» dediğinde Edhem, kefil istemiş, yeniçeri de İ-skender adlı zimmîyi kefil göstermiş ve kızı alıp ortadan kaybolmuş. Bu durumda Edhem 600 akçayı Simitçi Yusuf'a vermek zorundadır ve kefil olan İskender'i dava etmiştir.

Ankara Şer'îye Sicilleri, H. 958 (M. 1551), No. 2, Kayıt 1314 «Edhem altıyüz akça alıp harcandım, mezbur yeniçeri ol altıyüz akçayı ben sana vireyim ol üzere nikâh olunsun diyicek mezbûre itimat etmedikçe, işbu İskender kefil olmuş idi, bundan talep iderim...»

Bir diğer hükme göre, Cüneyd bin Mustafa adlı biri, Bâli bin Emir Ahmed nam birini dava ediyor ve mezburun kardeşinin kızı Katunbula adlı kız benim namzedimdi, şimdi ise başkasına vermiş diyor. Görülüyor ki, Katunbula adlı kızın vâsîi olduğu anlaşılan Balî bin Emir Ahmed, kızı başkasına vermiş ve başlık almıştır. Bu da islâmî mehrin hükümlerine aykırı olaylardan biridir.

Ankara Şer'îye Sicilleri, Etnoğrafya Müzesi No. 1, Kayıt: 1019. «Cüneyd bin Mustafa nam kimesne Balî bin Emir Ahmed nam emîri ihzar edüb, bundan akdem mezburun ka-rındaşı kızı Katunbula benim namzedim idi, halen ahere virmiş...»

16 Jennings, *aynı eser*, s. 85, *Çankırı Sicili*, 4, «Kazîmenin zevci Hüseyin ile adem-i zin-degâneleri olup»

17 *Konya Şer'îye Sicili*, no. 1, s. 37: «Gülbahar bint-i Sefer, zevci Mustafa bin Abdul-lah mezbureye talak virdükten sonra, mezbure Gülbahar üç hayz gördüğüne yemin ettik-ten sonra, Hasan Subaşının kendisini Mehmed'e bin akçe mehr ile nikâh ettiğini...» *Konya Şer'îye Sicili*, no. 5, 91/5: «Selçuk Hatun, zevci Ali'nin kendisini boşadıktan sonra elli güne değin üç hayz görüb mezbur Aydın'a vardığını...»

18 *Çankırı Şer'îye Sicili*, no. 2, s. 32, Hüküm 259: «Hanzade bint-i Bayram, meclis-i şer'e gelüb, zevcim üç ay kadar vardır, beni kodu gitti, bir akçe harcına halim yoktur, na-faka talep iderim dedikte kâbel-i şer'iden ikişer akça nafaka tayin olundu».

Zina ile ilgili uygulama

Bütün geleneksel toplumlarda olduğu gibi, XVI. yüzyıl Osmanlı toplumunda da evlilik dışı ilişkiler, nesebi gayr-ı sahih çocuk doğurmak gibi olaylar tepki ile karşılanıyordu. Ancak bu konuda XVI. yüzyıl Osmanlı toplumunun eski doğu toplumlarının katı ceza uygulamasını terkettiğini söylemek gerekir. İslâm hukukuna göre, zina yaptığı sabit olan kadın, eski İbrânî hukukundan geçen bir hükümle, taşlanırdı. Buna *recm* deniyor, Ancak daha ilk dönemde bu cezanın uygulanmasını adeta imkânsız hale getiren hükümler göze çarpıyor. Zina'nın subutu için dört erkek şahit gerekiyordu. Buna rağmen kadın, yemin ve inkâr yoluna sapsa kurtulabilirdi¹⁹. Bu hüküm Osmanlı hukukunda kabul edilmiş, Kadı'lar, «zinanın subut ettiği hükmüne» hiç varmamışlardır. Mahalleli uygunsuz ilişki kuran insanların evine baskın yapıp onları teşhir ve alayla mahkemeye getirdiklerinde verilen hüküm «zina' isnadı» şeklindedir ve kürek ve hapis cezaları verilmiştir²⁰. Recm cezası Osmanlı tarihinde, taassub hükmü sürdüğü bir dönemde, bir kere verilmiş ve uygulanmış, ancak hiç hoş karşılanmadığı için bir daha tekrarlanmamıştır.

Milâdî 1680 yılında, İstanbul'da Aksaray'da kocası seferde olan bir kadının, ipekçilikle geçinen bir zimmî gençle zina halinde yakalandığı iddia edildi. Mahkeme, kadının recm edilmesine, delikanlının da idamına hükmetti. Rumeli Kazaskerî hükmü istemeyerek tasdik etmiş, bu hüküm ve olay ulema arasında nefretle karşılanmıştı²¹. Bir daha da böyle ceza verilmedi.

Babasız çocuk doğuran veya nikâhsız yaşayan kadınlar toplumda hoş karşılanmamış, şehrin asayiş âmirinin gözetimine bırakılmışlardır. Örneğin, XVI. yüzyıl sonlarında taşrada'da bu gibi kadınların derhal Subaşı'na teslim edildiklerini görüyoruz²².

19 *Kuran-ı Kerim, Nur Suresi*: Zina edenlere müminlerin önünde 100 sopa vurulmasını emreder. İffetli kadınlara zina isnad edip, dört şahit getirmeyene ise 80 sopa ve şehadetten men cezasını emreder. Ama kadın kocasının yalancı olduğuna Allah'ı dört kere şahit gösterip yemin eder ve beşincisinde«yalan söyledığım takdirde Allahın lâneti üzerime olsun» derse cezadan kurtulacaktır.

20 Başbakanlık Arşivi, Kepeci Tasnifi, No. 252, s. 22. İstanbulda Mehemmed nam imam mescidde namaz kılırken, Hızır nam kimesnenin mezbur imamın hatunu ile muamelesi olmağın, mezkûr hatun ile evin içinde bulunmağın, mezbur müebbed küreğe, hatun haps-i müebbed olmak buyruldu.» 11 Ramazan 997 (24.7.1589). Ayrıca bkz. Nejat Göyünç: «Osmanlı Ceza Hukukuna ait Belgeler» *Belgelerle Türk Tarihi Der.* 3. sayı.

21 *Silâhdar Tarihi*, I, 750.

22 *Kayseri Şer'îye Sicili No. 8 (1001 H)* Ank. Etn. Müz s. 7 Hüküm 52: «Mahalle-i Bozatludan Zeman bint-i Ali nam avret meclis-i şer'e gelüp, ben yabana un bulmağa gitdüğümde bir kimesne gelüb benim gözümü ve elümi bağlayub, bana fi'li şern'i itdi, hamilim zuhur itdi deyu ikrar etdüğü zaim'uşşehr olan (...) subaşına muhzirında...».

Sonuç

Bu makalede geleneksel toplumlarda, evlilik kurumunda, islâm hukukundan, toplumun gereksinimi dolayısıyla bazı tür sapmaların olabileceği tartışıldı. Osmanlı toplumunda evlilik kurumuna ilişkin özellikler hiçbir zaman sadece fıkıh kitaplarının etüdü ile anlaşılabilir. Muhtelif bölgelerin muhtelif zamanlardaki âdetlerini geniş ölçüde şer'îye sicilleri, seyahatnameler gibi kaynakları tarayarak saptamak gerekir. Esasen, Tanzimattan sonra islâmî hukukdan, aile konusunda da bazı ayrılmalar görülmektedir²³.

²³ Şerafettin Turan, «Tanzimat Devrinde Evlenme, *İş ve Düşünce Dergisi*, XXII, Sayı 182, İstanbul, 1 Ekim 1956, s. 14-15.